

Cudzojazyčné výrazy v Slovenskom hovorenom korpuse

Katarína Gajdošová

1. Úvod

Prítomnosť cudzích slov v hovorenej komunikácii, ich začleňovanie sa do systému domáceho jazyka, ale aj vytrácanie sa z neho je zaujímavou črtou fungovania jazyka v tom-ktorom období. V našom príspevku by sme sa radi venovali osobitnému druhu prítomnosti cudzojazyčných výrazov v hovorenej komunikácii: ide o výskyt a využitie inojazyčných prvkov v prehovoroch zhromaždených v databáze Slovenského hovoreného korpusu (ďalej SHK). Jednotlivé slová, slovné spojenia alebo celé výpovede v cudzom jazyku sú súčasťou prehovoru v domacom – slovenskom jazyku. Nejde o výpožičky či adaptované slová a výrazy, ale o citátové slová, ktoré sa nachádzajú v slovenskom kontexte. Cieľom sondy do Slovenského hovoreného korpusu je zistiť, aké cudzie jazyky sú zastúpené v hovorených prejavoch, v akých prehovoroch sa cudzojazyčné výrazy nachádzajú a akú majú funkciu. Nejde nám o výpožičky či adaptované slová, ale o citátové slová, výrazy a celé vety.

2. Slovenský hovorený korpus

Cieľom databázy budovanej v oddelení Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave (ďalej SNK) je poskytnúť používateľom materiál na výskum hovorenej podoby slovenčiny v textovej aj zvukovej podobe. Nahrávky sa systematicky zhromažďujú z celého územia Slovenska, pričom ide vo väčšine prípadov o polospontánne komunikáty – rozhovory s respondentmi, ktorí o nahrávaní vopred vedeli. Menšiu časť nahrávok tvoria pripravené komunikáty ako prednášky, kázne, televízne či rozhlasové diskusie; zastúpené sú aj spontánne komunikáty, pri ktorých respondenti neboli o nahrávaní vopred informovaní. Materiál sa v súčasnosti získava v rámci SNK – nahrávaním v teréne, časť zvukových záznamov sme získali z archívov akademických pracovísk a médií.

Aktuálna verzia SHK *s-hovor-2.0*, sprístupnená v januári 2010, obsahuje 71 hodín v 154 zvukových záznamoch, čo je spolu 678 592 textových jednotiek (tokenov). Používateľom je textový prepis zvukových záznamov dostupný prostredníctvom korpusového manažéra Manatee s klientom Bonito a výslovnostný prepis spolu so zvukovými nahrávkami prostredníctvom webového rozhrania <http://korpus.juls.savba.sk:8086/oral/>. Pri práci s textovým prepisom, ktorý je lematizovaný a morfológicky anotovaný, môžu používatelia využívať všetky spôsoby vyhľadávania známe z práce s manažérom Manatee a klientom Bonito v písaných korpusoch. K dispozícii je aj vyhľadávanie pomocou regulárnych výrazov. Všetky informácie súvisiace s projektom budovania SHK, zásadami

spracovania nahrávok a značkovania sú prístupné na webovej stránke <https://data.juls.savba.sk/oral/>.

3. Výskyt a využitie cudzojazyčných výrazov v slovenských prehovoroch

Na vyhľadávanie cudzojazyčných slov sme v príkaze použili temer všetky značky jazykov, ktoré ponúka anotačný nástroj Transcriber¹, používaný pri prepise zvukových záznamov v SHK.

Cudzojazyčné výrazy sme vyhľadávali v *s-hovor-2.0* prostredníctvom korpusového manažéra Manatee s klientom Bonito a použili sme regulárny výraz: `[word=".*"] <event desc="(en|ar|bg|da|fi|fr|he|hi|nl|hr|it|ja|ko|la|hu|no|de|fa|pl|pt|ro|ru|tr|zh|el|es|sv)">`². Češtinu ako osobitný kontaktný jazyk sme do skúmaného materiálu nezaradili. Českým výrazom, aj vzhľadom na ich početnosť (488 výskytov), sa budeme venovať v osobitnom príspevku na inom mieste.

Z dostupných 27 jazykov, sa v *s-hovor-2.0* vyskytujú značky z 10 jazykov. Ide o angličtinu (185 výskytov), latinčinu (43 výskytov), nemčinu (28 výskytov), ruštinu (17 výskytov), taliančinu (11 výskytov), francúzštinu (9 výskytov), holandčinu (7 výskytov), gréčtinu (5 výskytov), poľštinu (3 výskytov) a chorvátčinu (2 výskytov).³

Anglické výrazy sú zo všetkých cudzojazyčných výrazov v SHK najfrekvencovanejšie. V niekoľkých prípadoch ide o celé repliky v dialógu, v ktorom je jeden z komunikantov cudzinec (*Thank you very much. ...to see you*)⁴. V prehovoroch slovenských hovoriacich sa vyskytujú cudzojazyčné vlastné mená (*Stoke Mandeville, Heaven's Shore, Measure for measure, Witherspoon Fellowship, Microsoft, New Age*), ale aj názvy zahraničných študijných programov (*International Bachelor Study*). V prehovoroch, v ktorých sa komunikácia dotýka informačných technológií, nachádzame výrazy ako *full time, deadline, copy, paste, freewareový [softvér], windows media player*. Keďže ide o respondentov, ktorých pracovným programovacím, administratívnym a systémovým jazykom je angličtina, usudzujeme, že používajú tieto výrazy ako terminus technikus. Ako sme spomenuli vyššie, niektoré zvukové záznamy sa do SHK dostali z médií. V odvysielaných

1 Voľne dostupný anotačný nástroj Transcriber (<http://trans.sourceforge.net/en/presentation.php>) slúži na prepis zvukového záznamu do textovej podoby. Pri anotácii SHK sa do textového prepisu vkladajú osobitné korpusové značky na označenie rôznych výslovnostných javov a neverbálnych prejavov, napr. lapsus, neartikulovalé zvuky, nedokončené slovo, nezrozumiteľne vyslovené slovo, slovo vyslovené v cudzom jazyku a pod. Transcriber obsahuje vo svojej primárnej konfigurácii značky pre výrazy z 27 jazykov.

2 Hľadali sme teda všetky také slová, za ktorými nasleduje korpusová značka pre akýkoľvek cudzí jazyk. K dispozícii sú v konfigurácii anotačného nástroja Transcriber nasledujúce jazyky: angličtina, arabčina, bulharčina, dánčina, fínčina, francúzština, hebrejčina, hindi, holandčina, chorvátčina, taliančina, japončina, kórejčina, latinčina, maďarčina, nórčina, nemčina, perzština, poľština, portugalčina, rumunčina, ruština, turečtina, čínština, gréčtina, španielčina, švédčina.

3 Uvedené pošty predstavujú sumár jednotlivých slov, t. j. aj v prípade dvojslovných a viacslovných výrazov typu *en block, in medias res* sa každá zložka počíta ako osobitná jednotka. Reálne počty výskytov cudzojazyčných slov v databáze sú teda nižšie.

4 V tomto prípade ide o staršie digitalizované nahrávky, preto sa v nich vyskytujú aj prehovory cudzincov. Primárne sa databáza SHK skladá z prehovorov slovenských respondentov.

diskusných televíznych reláciách sme sa stretli s frekventovaným používaním anglických výrazov. Hovoriaci patrili do vekovej kategórie 20 – 40 rokov a zrejme považovali ich používanie – aj keď podľa nášho názoru v mnohých prípadoch nadbytočné – za ozvlášťujúce. V niektorých reláciách sa vyskytujú anglické výrazy zámerne a funkčne, divákovi relácie sa k nim podáva aj vysvetlenie (*PR – public relation; CSR – corporate social responsibility, think thank, politics paper* a pod.). Výrazy ako *fair trade* v spojení so substantívom, napr. *fair trade čokoláda z Dominikánskej republiky*, nemajú v slovenčine priliehavý ekvivalent, preto sa v komunikácii stretávame s anglickým výrazom, v tomto prípade miesto opisného pomenovania *slobodný obchod*. V rámci prípravy jednej televíznej relácie sa často objavuje slovo *life*, ktoré účastníci rozhovoru používajú až nadbytočne. Aj keď smeruje tematicky dialóg práve k oceneniu živosti a spontánnosti v takýchto reláciách, používanie výrazu *life* v temer každej replike komunikanta pôsobí nadbytočne. Celkovo sa v krátkom dialógu nachádza päťkrát.

Počet anglických výrazov je vyšší aj v dialógu, kde sa respondent zamýšľa práve nad prítomnosťou anglických výpožičiek v slovenčine:

Máte rýchle občerstvenie , musia ísť do < fast foodu > . No a prečo , však to je rýchle občerstvenie , nie ? Viete čo . Je to , je to také , sme sa o tom bavili akurát , že . Ja som už pamätník , že , starý človek . Ja si pamätám , že sa kedysi dávno pradávalo pod Manderlou predávali pukance . Prečo by to dneska mal byť < popcorn > ? Prečo by párok v rohlíku mal byť hot < hot dog > , ved' to nie je teplý pes , to je stále párok v rohlíku . (2008-07-07-Brswic)

Na vyjadrenie prekvapenia a neočakávaného zvratu sa v rôznych prehovoroch používa citoslovce *wow* s výslovnosťou *vau* alebo *váu*. Ako výplnkové slová slúžia spojenia *by the way* či *cool*. Medzi anglickými výrazmi sa v SHK nachádza aj prevzatý ekonomický termín *know-how*. Jeho výskyt (6x) v hovorenej polospontánnej komunikácii, najmä v televíznych reláciách, svedčí o jeho presúvaní sa z úzko špecifickej oblasti ekonómie bližšie do centra slovnej zásoby.

S nemeckými výrazmi sa stretávame predovšetkým vo výpovediach svedkov vojen a povojnových či komunistických prenasledovaní. Tieto nahrávky sa realizujú a uchovávajú v audiovizuálnej podobe v Ústave pamäti národa v rámci projektu Oral History. Ich zvukové stopy a textové prepisy sú súčasťou databázy SHK. Pamätníci sa vo svojich spomienkach často vracajú na miesta, kde sa odohrávali časti ich života, väzenia alebo akéhokoľvek iného utrpenia. Skupinu nemeckých výrazov v SHK tvoria napr. tituly kníh a televíznych relácií ako *Oster Sonnenweg, Zeit der Meister, Klub zwei*, ale aj vlastné mená ako *Schwabhausen* a *Mariahilfer Straße*.

Osobitnú skupinu predstavujú celé repliky v nemčine, keďže pamätníkom sa spájajú s

prežitými udalosťami isté konkrétne repliky. Z psychologického hľadiska je prirodzená situácia, keď sa pamätníčka v priebehu niekoľkých hodín nahrávania vracia k tej istej udalosti dvakrát a aj keď opis udalosti nie je absolútne totožný, pri reprodukcii výpovede nemeckého vojaka je výpoveď respondentky temer rovnaká.

*No a mne sa podarila podarila teda tá návšteva . To je aj tak len zázrak Boží , že som sa Ja vôbec neviem , ako sa to mohlo stať , že som mala tú odvahu ísť za tým veliteľom a požiadať ho , áno ? A d on mi právom povedal , < **meine Dame , Sie sind verrückt** > . Vy ste , vy ste sa zbláznili . A a aj a neviem , p čo zapôsobilo naňho , pretože ja som mu povedala Ja som hovorila vtedy veľmi dobre nemecky . No , od už som už dosť zabudla , ale stále ešte tie vedomosti sú . Som mu povedala , že že vlastne ešte vojna neskončila a neviete , ako skončí vojna . A iste máte doma tiež ženu a dieťa a mamu . No , a tak iste ho ako to asi dojalo a on mi povolil návštevu . (2004-10-14-Breung)*

*Ja s ja vás prosím , aby som mohla mať návštevu so svojim manželom . Viete čo mi povedal ? < **Sie sind verrückt** > . Jste blázon , áno ? A ja som len tak stála , celkom si myslím , buď , alebo . Ja hovorím , prosím vás , vy ste tiež vojak a neviete , ako vojna skončí . A iste máte doma ženu a d a deti a matku a ja vás prosím , aby ste mi povolili návštevu u môjho muža . (2004-10-14-Breung)*

Za zaujímavé pokladáme aj prelínanie dvoch jazykov – po nemeckom výraze nasleduje automaticky slovenský preklad alebo je v prehovore prítomný najskôr slovenský výraz a potom, akoby na potvrdenie a vlastné uistenie sa hovoriaceho, že si udalosť pamätá úplne presne, nemecký výraz, ktorý je ukotvený v jeho spomienkach.

*Vyznala som sa v tej práci ich a bola som im takou takou po vše ma < **Mädchen für alles** > , ako sa povie po nemecky , dievča pre všetko , no , a no a až do toho času do tej do toho času , kým neprišlo neprišlo toto to táto nešťastný deň , kedy nás pozatvárali . (2004-11-12-Brewya)*

Ruské výrazy sa v hovorených komunikátoch SHK vyskytujú podobne ako nemecké, t. j. v celých replikách pamätníkov spomínajúcich na časy prenasledovania. Aj tu ide o jazykovo prepojené vedomie pamätníka so situáciou a okolnosťami, ku ktorým sa vracia:

*No , ešte on neodišiel , so mňou ešte ta ako rozprával , naraz sa zastaví klec a pozerám vystupujú z kleci civili vo fárakoch poobliekaní a v bielych fárakoch . Dvaja boli . A taký prvý , starší vyšiel , obráti sa na mňa , aj hovorí , a ty < **što takoje** > ? Ja pozerám , po rusky ? Tak si myslím a no , < **što takoje** > ? A ja hovorím , boli ma všetko , nevládzem , letím na kopu , hlava ma bolí , všetko ma bolí . (2004-11-26-Stcowg)*

V spomienkach respondentov sa však nenachádza veľa ruských výrazov, je to niekoľko slov ako *razvorot*, *razvoráčivať*, ale aj frazeologizmy ako *postepénno*, *po nemnóžku*:

No tak čiastočne, čiastočne, ne, aby to nebol tvrdý skok tak, tá polovičná verzia. < Pastepénno, pa nemnóžku >. (2008-07-11-Brthog)

Z latinských výrazov, ktoré majú druhú najvyššiu frekvenciu z cudzojazyčných výrazov v SHK, nachádzame okrem vlastných mien (*Rerum Novarum Centesimus annus*, *Limes Romanus*, *Pacem in teris*) viac jednotlivých citátových výrazov ako celých replík, aj keď tie sa v dostupnom materiáli tiež vyskytujú, napr: *Historia est magistra vitae*, *In fuga salus*. V prehovoroch sa objavujú aj latinské oslovenia ako *domine humani*, *domine humanissime* a *domine praestantissime* či spojenia ako *ad prima*, *ad secunda*. Z citátových výrazov sú časté spojenia ako *deus ex machina*, *de facto*, *genius loci*, ale aj latinské slová udomácnené v slovenskom jazyku: *ergo*, *curriculum vitae*, *summa summarum*, *in medias res*.

Podobný prípad citátového výrazu nachádzame v SHK aj z francúzštiny: *en bloc*. Slovenské slovníky ho zachytávajú ako knižný výraz prebratý z francúzštiny, avšak v hovorenej reči sa ešte môže pociťovať ako cudzí prvok.

Z piatich gréckych výrazov v SHK sú dva výskyty pojmu *zoon politikon*. V spontánnej komunikácii sa často objavujú aj zaujímavé tvary nesklonných mien, resp. pokusy o ich skloňovanie. Uvedené spojenie použil moderátor televíznej relácie. Z lapsusu, ktorý predchádzal vyskloňovanému spojeniu, usudzujeme, že ohýbanie tohto spojenia nechcelo moderátorovi len tak prejsť, jazykový cit mu ho nechcel umožniť. Aj napriek tomu ho však použil:

Viedla ťa k viedla ťa k tomuto bytiu zoon poli < zoonom politikonom > aj tvoja rodina, alebo? (2008-05-17-Brcogy)

Poľské výrazy v SHK sú zastúpené len vlastnými menami ako *Miłosz* či *Księga Psalmów*. Podobne je to pri holandčine, kde je vo všetkých siedmich prípadoch spomenuté rovnaké vlastné meno *Nederlands Dans Theater*. Z chorvátčiny je to toponymum *Gornji Grad*. Názov známej budovy talianskej opery *La Scala* sa v databáze SHK nachádza trikrát, ďalšie talianske výrazy v SHK (*aggiornamento* a pod.) sú takisto späté s hudbou a umením.

4. Záver

Hovorená komunikácia predstavuje v súčasnosti stále dostatočne neprebádanú oblasť jazyka a výzvu pre bádateľov. Dôležitým výskumným predmetom sa stávajú rozsiahle databázy – hovorené korpusy. Hoci materiál zhromaždený v SHK je zatiaľ obmedzený veľkosťou databázy, naša sonda do aktuálnej verzie *s-hovor-2.0* ukázala, že z cudzojazyčných výrazov sú v nej najčastejšie používané anglické slová (185 výskytov). Nachádzajú sa najmä v dialógoch mladých ľudí či v diskusných reláciách, ktoré moderujú mladí redaktori alebo sú v nich mladí ľudia hosťami. Používanie niektorých výrazov (*life, wow*) hodnotíme v prehovoroch ako nadbytočné, resp. ich zvýšená frekvencia pôsobí rušivo.

Nemecké a ruské výrazy sú zväčša súčasťou výpovedí svedkov vojnových a povojnových rokov či perzekúcií. Ako sa hovoriaci vracajú vo svojich spomienkach do nepríjemných období svojho života, vracajú sa im aj jazykovo ukotvené celé repliky, ktoré sa s konkrétnou situáciou spájajú. Pri týchto výpovediach môžeme sledovať prelinanie cudzojazyčného výrazu (nemeckého, ruského) a slovenského ekvivalentu alebo prekladu. Respondenti pri rozprávaní prekladajú slová a repliky z cudzieho jazyka, ak im ich situácia evokuje ako prvé (*Sie sind verückt?*), do slovenčiny (*Vý ste sa zbláznili?*), alebo naopak, ak si na ne spomenú najskôr v slovenčine (*dievča pre všetko*), utvrdzujú sa vo svojom rozprávaní aj použitím situačne spojeného cudzojazyčného výrazu (*Mädchen für alles*).

Druhým najčastejším jazykom spomedzi 10 nájdených v SHK je latinčina (43 výskytov), hoci s veľkým odstupom za angličtinou. V prípade latinčiny sa potvrdil aj jej status ako historického jazyka európskej kultúry (pre české prostredie to podobne konštatuje M. Krčmová, 1999), z ktorého v súčasnosti nájdeme množstvo slov v centre slovenského jazyka. Ani jeden z týchto jazykov však slovenčinu neohrozuje, nesmeruje ju k zániku. Funkčné použitie cudzojazyčných prostriedkov v komunikácii patrí k bežným kontaktným javom.

Literatúra a zdroje

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vydanie. Redigovali: J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

KRČMOVÁ, Marie: Nejen lexikum. In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Bratislava: Veda 1999, s. 38 – 44.

Slovenský hovorený korpus – *s-hovor-2.0*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2009. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>; <http://korpus.juls.savba.sk:8086/oral/>; <https://data.juls.savba.sk/oral/>

Slovník cudzích slov. Druhé, doplnené a upravené slovenské vydanie, Bratislava: SPN 2005. 1054 s.

Resumé

In the paper we will be paying attention to foreign language expressions in spoken Slovak. The aim of the project for the Corpus of Slovak spoken language (SHK; <http://data.juls.savba.sk/oral/>) is to find out which foreign languages are represented in spoken speech, in what kind of linguistic exchanges foreign language expressions are found and what function they have. We are not concerned about borrowed or adapted words, but about quoted words, expressions and whole sentences.

Out of the 27 languages, for which the annotation tool Transcriber offers individual symbols, 10 actually occur in *s-hovor-2.0*. These are: English (185 occurrences), Latin (43), German (28), Russian (17), Italian (11), French (9), Dutch (7), Greek (5), Polish (3) and Croatian (2). Among the most common foreign language expressions in the SHK are the English (*cool, sorry, free*). These are particularly found in the dialogues of young people and the discussions they have. We consider the use of certain expressions (*life, wow*) as superfluous. German and Russian expressions (*fahrplan, razvorot*) are mostly a part of memorial statements from the post-war era or persecution.

As the speakers return to the memories of those times, linguistically whole embedded phrases also return as if they link themselves with that situation. While speaking, respondents immediately translate the words and phrases from the foreign language and if the situation evokes them for the first time, they translate them to Slovak (*Sie sind verrückt? – Vy ste sa zbláznili?*). Conversely, if they remember them first in Slovak, they are confirmed in speech by the usage of a situationally connected foreign language phrase. (*dievča pre všetko – Mädchen für alles*). In the data there are a considerable number of Latin phrases. Latin stills proves to be a language of European culture from which we find many words in current lexical resources of the Slovak language. The predominant majority of foreign language expressions in the SHK were used functionally and belong to the common contact phenomenon.

Informácie o autorovi

Katarína Gajdošová, Mgr.,

Slovenský národný korpus, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, katarinag@korpus.sk